

QASHQADARYO VOHASIDA QORAKO'LCHILIKKA BO'LGAN E'TIBOR

Ro'ziboyev Dilshod A'zam o'g'li

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

ВНИМАНИЕ К КАРАКУЛЕВОДСТВУ В КАШКАДАРЬИНСКОМ ОАЗИСЕ

Рузибоев Дилшод Аъзам ўғли

Каршинский государственный университет, докторант

ATTENTION TO SLAVERY IN KASHKADARYA OASIS

Ruziboev Dilshod Azam ugli

Qarshi State University, doctoral student

<https://orcid.org/0009-0001-7517-5089>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qashqadaryo vohasida qorako'lchilikning rivojlanishi, u bilan bog'liq masalalar bayon etiladi. Jumladan, Qashqadaryo vohasida 1925-1991 yillargacha bo'lgan davrda qorako'lchilikning ahvoli, yem-xashak, chorva ozuqasi siyosati, mintaqada amalga oshirilgan jamoalashtirish siyosatining qorako'lchilikka ta'siri, qorako'l teri yetishtirish rejalarining bajarilishi bilan bog'liq masalalar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: qorako'l teri, mo'yna, qorako'lchilik sovxozlari tresti, qorako'l-qorako'lcha, qorako'lcha, pishloq, brinza.

Аннотация: В данной статье рассказывается о развитии каракулеводства в Кашкадарьинском Оазисе и связанных с ним вопросах. В частности, будут рассмотрены вопросы, касающиеся состояния каракулеводства в Кашкадарьинском оазисе в период с 1925 по 1991 год, политики в области кормов, кормов для скота, влияния политики коллективизации, проводимой в регионе на каракулеводство, выполнения планов по выращиванию каракульской кожи.

Ключевые слова: Каракульская кожа, мех, трест каракульских совхозов, каракуль-каракуль, каракуль, сыр, brinza.

Annotation: This article describes the development of karakulism in the oasis of Kashkadarya, issues related to it. In particular, the Kashkadarya Oasis describes issues related to the situation of blacksmithing in the period from 1925-1991, fodder, livestock feed policy, the impact of collectivization policies implemented in the region on blacksmithing, the implementation of blacksmithing plans.

Key words: brown skin, fur, blackcurrant Sovkhoz trust, blackcurrant-blackcurrant, blackcurrant, cheese, brinza.

KIRISH

Chorvachilik mahsulotlari O'zbekiston iqtisodiyotda muhim o'rin tutadi. Sanoat va aholi turmush tarzida muhim o'rin tutgan chorvachilikdan bir qancha mahsulotlar olinadi. Jumladan, qorako'lchilik sohasi davlat manfaatlaridan kelib chiqib o'zgartirib borildi. Xususan, chorvachilik mahsulotlarini qayta ishlash uchun mashina va uskunalar yetishmasdi, bundan tashqari, markazdan olib kelinishi shart bo'lgan texnikaning kichik qismi respublikaga yetib kelgan. Ushbu texnikalardan foydalana oladigan mutaxassislar soni ham cheklangan, bu esa ishlab chiqarishga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Natijada chorvachilik mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash rejalari ko'p hollarda bajarilmay qoldi. Jumladan, xorij va mahalliy adabiyotlar, arxiv hujjatlari tahlil qilib chiqilganda Qashqadaryoda qorako'lchilik sohasi yillarda kesimida turlicha rivojlanganligini ko'rish mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolani tahlil qilar ekanmiz, qorako'lchilik sohasini rivojlantirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-martdagi PQ-2841-son "Chorvachilikda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2018-yil 14-martdagi PQ-3603-son "Qorako'lchilik sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2019-yil 16-avgustdagi PQ-4420-son "Qorako'lchilik tarmog'ini kompleks rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2020-yil 2-sentabrdagi PQ-4817-son "O'zbekiston Respublikasi pillachilik va qorako'lchilikni rivojlantirish qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi, 2021-yil 9-fevraldagi PQ-4984-son "Qorako'lchilik tarmog'ini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari, 2020-yil 2-sentabrdagi PF-6059-son "O'zbekiston Respublikasida "Pillachilik va qorako'lchilikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlarining qabul qilinishi mazkur faoliyatga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarida belgilangan vazifalarni amalga oshirish qorako'lchilik sohasini yanada rivojlantirish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bugungi kunda chorvachilik sohasiga e'tiborning kuchayishi aholini oziq-ovqat bilan ta'minlashga hamda mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga ijobiy sharoit yaratmoqda.

Iqtisodiyotda agrar sohaning ahamiyati oshib borayotgan bugungi kunda chorvachilik istiqbollari bilan bir qatorda, uning tarixiy xususiyatlarini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Qorako'l insoniyat tomonidan yaratilgan qo'y zotlari orasida alohida o'rin tutadi. Qorako'l qo'y zoti ajoyib go'zallik, turli xil jingalak va dunyoda "Buxoro-Qorako'l" deb nomlangan qorako'l terilari, S.N.Bogolyubskiy tomonidan ushbu noyob zotning vatani O'zbekiston ekanligini ta'kidlaydi. X asrda Turkistonga tashrif buyurgan arab sayohatchisi Ibn Xavqal ham bu tur haqida ma'lumot bergan edi. Tarixga nazar tashalydigan bo'lsak, jumladan, 1925-yilda Qashqadaryo vohasida otlar soni 21,8 ming boshni, yirik shoxli chorva mollarining soni 49,5 ming boshni, qo'ylar soni 67,4 ming boshni, qorako'l qo'ylari soni 310,3 ming boshni tashkil etdi[1]. Bundan tashqari vohada 1925-yilda 98,4 ming bosh echkilar, 20,6 ming bosh eshak va xachirlar, 8 ming bosh tuyalar boqilib, hammasi bo'lib mintaqada 1925-yilda 576 ming bosh chorva mollari boqilgan [2]. Bu davrda chorvachilikka ayniqsa, qorako'lchilik sohasiga bo'lgan e'tibor bir qadar rivojlandi. Keyingi yillarda, xususan, 1926-yilda Qashqadaryoda 141 ming bosh qoramol, 47 ming bosh ot, 1650 ming bosh qo'y-echki, 36 ming tuya mavjud edi[3]. Xuddi shu davrda, Surxondaryoda esa 424,2 ming qo'y va echki, 47667 bosh qoramol, 16218 bosh ot, 2144 bosh tuya boqildi [4]. Qashqadaryoda 1926-yilda jami 185 ming dona qorako'l terilari tayyorlandi [5]. Qorako'lchilik sohasidan tushadigan daromad sohaga e'tibor oshirdi. 1926-1927-yillarda Qashqadaryoda 215,5 ming dona qorako'l teri, 21 ming kilogramm kuzgi jun, 128 ming dona turli xil terilar tayyorlandi. 1927-1928-yillarda 229,9 ming dona qorako'l terisi, 308 ming kilogramm bahorgi va kuzgi jun, 240,1 ming turli xil terilar, 1928-1929 yillarda 240 ming dona qorako'l terisi, 427 ming kilogramm jun, 274,4 ming turli xil terilar tayyorlandi[6]. Shuningdek, 1927-yilda Qashqadaryoda 220 ming dona qorako'l terisi olish rejalashtirilgan bo'lib, ammo 1927-yilning dastlabki 10 oyi ichida 250 ming dona qorako'l terilari tayyorlandi. Bundan tashqari voha qishloq xo'jaliklarida 46646 ming dona qorako'l terisi, 21282 dona qo'y terisi, 45762 echki terisi, 8134 sentner jun va boshqa ko'plab chorvachilik xomashyolari tayyorlandi[7]. 1928-yilda vohaning Koson, Qamashi, Beshkent tumanlarida 128 ming

dona qorako‘l terilari, 4 sentner jun, 35 ming qo‘y terisi, 8 ming echki terisi, 68 ming ichak tayyorlandi[8]. Masalan, 1928-yilda Qashqadaryoda “Muborak” qorako‘lchilik sovxoz va Buxoro viloyatida 6 ta paxtachilik-qorako‘lchilik kolxoz tuzildi. 1931-1934-yillar mobaynida “G‘uzor”, “Konimex”, “Jageldi”, “Tomdi” kabi qo‘ychilik sovxozlari barpo etildi. Bularning hammasi 1931-yilda tashkil etilgan “O‘zbekqorako‘l” trestiga bo‘ysundirildi. O‘zbekistonda qorako‘l qo‘ylar soni 1932-yilda 1925-yilga nisbatan 44,6 foizga, dumbali qo‘ylar 45,1 foizga, barcha zotdagi qo‘y va echkilar esa ikki baravarga kamayib ketdi. Agar 1932-yil 1914-yil taqqoslansa, qorako‘l qo‘ylari ikki baravar, dumbali qo‘ylar 68 foizga kamayib ketdi. 1937-1940-yillarda O‘zbekistonning hamma kategoriyadagi xo‘jaliklarida qo‘y va echkilarning soni 1932-yildagiga nisbatan 50 foiz, jumladan, qorako‘l qo‘ylari 54,3 foiz, dumbali qo‘ylar esa 64,7 foizga o‘tdi. Respublika kolxozlarida 1937-yil oxirida 877,7 ming bosh qo‘y boqildi. Jumladan, 1929-yilga kelib Qashqadaryoda 1707 ming bosh chorva mollari bo‘lib, shundan 619 ming boshi qorako‘l qo‘ylari, 175 ming boshini qoramollar tashkil etdi[9]. Qo‘y va qo‘zi go‘shti respublikamizdagi go‘sht balansining 10-12 foizini tashkil etadi. Bundan tashqari, qo‘y sutidan turli xil mahsulotlar, pishloq, brinza kabilar tayyorlanadi. Umuman, qo‘ylarning asosiy mahsuloti jun hisoblanadi, ulardan olinadigan sifatli va xilma-xil junlarni boshqa biror hayvondan olib bo‘lmaydi. Boshqacha aytganda, qo‘y junini boshqa biror qishloq hayvoni juni bilan tenglashtirib bo‘lmaydi[10]. Xususan, 1929-yilda Qashqadaryo vohasi Koson tumanida qorako‘l qo‘ylarining soni 226679 boshni, qo‘chqorlari bilan jami 278679 boshni tashkil etdi. Beshkent tumanida qorako‘l qo‘ylarining soni 93489 boshni, qo‘chqorlari bilan jami 115724 boshni tashkil etdi. Chiroqchi tumanida qorako‘l qo‘ylarining soni 35827 boshni, qo‘chqorlari bilan jami 48048 boshni tashkil etdi. Kitob tumanida qorako‘l qo‘ylarining soni 229 boshni, qo‘chqorlari bilan jami 356 boshni tashkil etdi. Tengi xaram (Dehqonobod) tumanida qorako‘l qo‘ylarining soni 26027 boshni, qo‘chqorlari bilan jami 35221 boshni tashkil etdi. Qashqadaryo viloyatida jami qorako‘l qo‘ylarining soni 415925 boshni, qo‘chqorlari bilan jami 524882 boshni tashkil etdi[11]. Ikkinchi jahon urush yillari va undan keyingi davrda Qashqadaryoda qorako‘l qo‘ylari

soni 1941-yilda 594,9 ming bosh, 1951-yilda 685,2 ming bosh, 1956-yilda 1104,1 ming bosh, 1959-yilda 1254,9 ming bosh, 1961-yilda 1277,9 ming bosh, 1964-yilda 1035,6 ming bosh, 1965-yilda 883,6 ming bosh, 1966-yilda 981 ming boshga yetkazildi[13]. Yuqorida ma‘lumotlardan shuni bilish mumkinki, Qashqadaryoda qorako‘lchilik sohasida qorako‘l qo‘ylari salmog‘i yildan yilga oshib bordi. Qorako‘l teri yetishtirish rejasiga ko‘ra Qashqadaryo viloyatida 1965-yilda 375 ming dona qorako‘l teri yetishtirildi. 1966-1970-yillarda 504,2 ming dona qorako‘l teri yetishtirilgan bo‘lsa, 1971-1975-yillarda viloyatda o‘rtacha 476,3 ming dona qorako‘l teri yetishtirildi[14]. 1976-1980-yillarda viloyatda o‘rtacha 512,4 ming dona qorako‘l teri yetishtirildi[15]. Qashqadaryo viloyatida qorako‘l qo‘ylari ham ko‘paytirib borildi. Jumladan, viloyatda 1966-yilda qorako‘l qo‘ylari soni 981 ming bosh, 1976-yilda 951,8 ming bosh, 1977-yilda 925,4 ming bosh, 1978-yilda 976,6 ming bosh, 1979-yilda 981 ming bosh, 1980-yilda 1029,1 ming bosh, 1981-yilda 1074,3 ming boshga yetkazildi[16]. Bu esa qorako‘lchilik sohasidan tushadigan daromadni ko‘paytirdi. Keyingi yillarda kam O‘zbekistonda qorako‘lchilik sohasini rivojlantirish tadbirlari izchillik bilan olib borildi. Respublikada qorako‘lchilik trestlari tashkil etildi. Masalan, 1977-yili Qashqadaryo viloyati qorako‘lchilik sovxozlari trestiga 15 ta sovxoz birlashtirildi[16]. 1990-yilda O‘zbekiston SSRda 1401,6 ming dona qorako‘l terilari yetishtirilib, 1029,6 ming donasi kolxoz va sovxozlar tomonidan yetishtirildi, 372 ming donasi esa shaxsiy xo‘jaliklarda yetishtirildi. Respublikada yetishtirilgan qorako‘l terilarining 287,6 ming donasi Qashqadaryo viloyatida yetishtirildi[16]. 1981-yilning 1-yanvarigacha O‘zbekiston SSRda 5312,9 ming bosh qorako‘l qo‘ylari mavjud bo‘lib, undan 1074,3 ming boshi Qashqadaryo viloyatiga, 1934,9 ming boshi Buxoro viloyatiga, 931,1 ming boshi Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri keldi. 1986-yilning 1-yanvarigacha O‘zbekiston SSRda 5245,5 ming bosh qorako‘l qo‘ylari mavjud bo‘lib, undan 954,7 ming boshi Qashqadaryo viloyatiga, 2033,7 ming boshi Buxoro viloyatiga, 862,7 ming boshi Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri keldi. 1987-yilning 1-yanvarigacha O‘zbekiston SSRda 4914,1 ming bosh qorako‘l qo‘ylari mavjud bo‘lib, undan 771,8 ming boshi Qashqadaryo viloyatiga, 2008,2 ming boshi Buxoro viloyatiga, 834 ming boshi Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri keldi. 1988-

yilning 1-yanvarigacha O‘zbekiston SSRda 4751,2 ming bosh qorako‘l qo‘ylari mavjud bo‘lib, undan 761,2 ming boshi Qashqadaryo viloyatiga, 1948,4 ming boshi Buxoro viloyatiga, 813,9 ming boshi Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri keldi. 1989-yilning 1-yanvarigacha O‘zbekiston SSRda 4880,8 ming bosh qorako‘l qo‘ylari mavjud bo‘lib, undan 806,2 ming boshi Qashqadaryo viloyatiga, 1925,7 ming boshi Buxoro viloyatiga, 872,6 ming boshi Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri keldi. 1990-yilning 1-yanvarigacha O‘zbekiston SSRda 4930,8 ming bosh qorako‘l qo‘ylari mavjud bo‘lib, undan 864,9 ming boshi Qashqadaryo viloyatiga, 1944,1 ming boshi Buxoro viloyatiga, 864,5 ming boshi Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri keldi. 1991-yilning 1-yanvarigacha O‘zbekiston SSRda 5071,9 ming bosh qorako‘l qo‘ylari mavjud bo‘lib, undan 940,2 ming boshi Qashqadaryo viloyatiga, 2007,4 ming boshi Buxoro viloyatiga, 869,9 ming boshi Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri keldi[16]. Qorako‘lchilik sohasidan tushadigan daromad viloyatda ushbu sohani yanada rivojlantirishga xizmat qildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, O‘zbekiston dunyodagi eng yirik qorako‘lchilik mamlakatlaridan biri hisoblanadi. Qashqadaryo qorako‘lchilikda yetakchi va hal qiluvchi viloyatlardan biridir. Bu esa viloyat partiya va sovet tashkilotlari, barcha qorako‘lchilar zimmasiga alohida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan katta vazifalarni yuklaydi. Partiya va hukumatning jamoat chorvachiligni rivojlantirish uch yillik rejasi to‘g‘risidagi qarorida chorva mollarining son va sifat jihatidan o‘shishiga alohida e‘tibor berildi. Bunga erishish, dastavval, mustahkam yem-xashak bazasini yaratishga bog‘liqdir. Shu bilan bir qatorda chorva mollarini boqish uchun yaylov maydonlarini

kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Qorako‘l qo‘ylari bilan naslchilik ishlarini amalga oshirishda naslchilik xo‘jaliklari va davlat naslchilik idoralari katta xizmat qildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

RO‘YXATI:

1. Вся Средняя Азия. Ташкент. 1926, с 389.
2. Вся Средняя Азия. Ташкент. 1926, с 390.
3. Қашқадарё вилоят давлат архиви, 83-фонд, оп 1, иш 139, бет 32.
4. Қашқадарё вилоят давлат архиви, 184-фонд, оп 1, иш 27, бет 63.
5. Қашқадарё вилоят давлат архиви, 83-фонд, оп 1, иш 139, бет 32.
6. Қашқадарё вилоят давлат архиви, 36-фонд, оп 5, иш 87, бет 37.
7. Қашқадарё вилоят давлат архиви, 182-фонд, оп 1, иш 33, бет 272.
8. Қашқадарё вилоят давлат архиви, 182-фонд, оп 1, иш 35, бет 26.
9. ЎЗМА, фонд 209, оп. 1, иш 77. бет-99-108.
10. Т.Х.Икромов. Чорвачилик асослари. “ШАРҚ”, Тошкент — 2001, с 175.
11. Районы Уз ССР в цифрах. Самарканд. 1930. С 131.
12. Районы Уз ССР в цифрах. Самарканд. 1930. С 131
13. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1965 г. Ташкент “Узбекистон”. 1966. с 169.
14. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1980 г. Ташкент “Узбекистон”. 1981. с 136-138.
15. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1980 г. Ташкент “Узбекистон”. 1981. с 139.
16. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1980 г. Ташкент “Узбекистон”. 1981. с 131-139.

